

OILADA FARZAND TARBIYASIDA KATTALARNING O'RNINI

Jumayeva Gulmexra

*Navoiy Viloyati Qiziltepa tumani 30-umumiy o'rta ta'lim maktabi
amaliyotchi psixologi*

Annotasiya: *Ushbu maqolada oilada farzand tarbiyasi, unda otaning roli, millatimiz va dinimizda tarbiyaga e'tibor qaratilgan. Kolaversa, oilada tarbiyaga taalluqli boshqa masalalar, tadqiqotlar va bu boradagi islomdagi asoslar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy muxit, tarbiya, oila psixologiyasi, individning shakllanishi, shaxsdagi uziga xos individual xususiyatlar.*

Annotation: *raising a child in the family in this article, the role of the father in it, attention to upbringing is embodied in our nation and religion. To raise a family other issues related, research and grounds in Islam in this regard are cited.*

Keyword: *social self, upbringing, Family Psychology, individuality formation, individual characteristics of the individual.*

Inson dunyoga kelar ekan, u ma'lum bir guruhning, ma'lum bir jamiyatning a'zosiga aylanadi. Uning keyingi butun hayoti shu guruhlar va jamiyatda kyechedi. Yangi dunyoga kelgan chaqaloq ham o'zi singari yaqinda bu yorug' olamni ko'rgan chaqaloqlar bilan birgalikda dastlabki ijtimoiylashuv jarayonini boshdan kechiradi. Insoniyat tug'ulganidan tomonining oxiriga qadar o'z faoliyatini ma'lum guruhlar va jamiyatda kechiradi. U mana shu guruhlar va jamiyat bilan birgalikda shaxs sifatida kamol topadi. Ma'lum bir munosabatlarda o'zining insoniy qiyofasini namoyon etadi. Insonning har tomonlama yetuk bir shaxs sifatida kamol topishi, inson va u yashab turgan jamiyat, muhit vositasida sodir bo'ladi. Tarbiya jarayonida mikro - muxitning ijobiy ta'siridan tula foydalaniladi va salbiy ta'sirini zaiflashtirishga xarakat kilinadi. Tarbiya bir joyda tarbiyalanuvchilarga ta'sir kursatadigan barcha bo'g'inlar birlashib, ahillik bilan ishlashga erishiladi va xar bir shaxs o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatiga ertaroq ega bo'ladi. Tarbiya aksariyat holatlarda keng ma'noda ishlatilib ta'lim, ma'lumot rivojlanish jarayonlariga kiradigan ishlarning mazmunini ham anglatadi. Ularning natijalarini uzida aks ettiradi. Aynan insonning barkamol, ma'nan yetuk, jismonan baquvvat, o'zida butun insoniylik jihatlarini kamol topdirgan, din-u diyonatli shaxs bo'lib yetishishida dastlabki va asosiy poydevor vazifasini oila bajaradi. Mutafakkir A.Avloniy ta'kidlaganidek «Tarbiya biz uchun yo

hayot, yo mamot: yo najot ,yo halokat: yo saodat, yo falokat masalasidir»

1 . Darxaqiqat, oila ijtimoiy hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini, tarbiyaning uzluksizligini taminlaydigan, kelajak nasl qanday bo'lib yetishishiga o'z ta'sirini ko'rsatadigan ijtimoiy muhit va pedagogi omil vazifasini o'taydi. Inson oilada shakllanadi. Oila - munosabat, hurmat, birdamlik va mehribonlik manbaidir. Aynan shu qadryatlarga har bir rivojlangan jamiyat tayanadi. Chunki har bir davlatning buguni, ertasi, kelajagi bo'lgan yoshlar oilada tarbiyalanadi , oilada ulg'ayadi. Jismonan baquvvat, ma'nan yetuk, o'z xalqining asrlar davomida shakllangan urf-odat, an'ana va qadryatlarini davomchisi sifatida yurtni dunyoga tanitadigan, uning yuksalishiga hizmat qiladigan yoshlar oilada shakllanadi. Shu boisdan mamlakatimizda oilalarning mustahkamligi, ularning tinch va farovonliklari uchun yetrali sharoitlar va ishlar amalga oshirilmoqda . Bilamizki oilada farzand faqat bugunning emas, balki asrlar davomida ham dolzarb mavzu bo'lgan. Farzand inson hayotining mazmuni, nasl -nasabining davomchisi, oilaning mustahkam zanjiridir. Aqlli, bilimdon, mehnatkash, iymon -e'tiqodli farzand nafaqat ota-ananing, balki butun jamiyatning kata boyligi hisoblanadi. Oiladagi tarbiya bolaning ruhiy olamiga, hissiyoti va tuyg'ulariga o'z ta'sirini o'tkazadi. Taniqli pedagog A.S.Makarenko besh yoshgacha bo'lgan tarbiya bolaning shaxsiyati shakllanishida o'ta muhim ekanini qayd etib o'tgan."....tarbiyaning bosh asosi besh yoshda nihoyasiga yetadi, demak, siz besh yoshgacha nima qilgan bo'lsangiz , bu tarbiyaviy jarayonning 90 foizini tashkil etadi, keying tarbiya esa qayta tarbiyalash negizida davom etadi" 2 . Ayni shu davrda ota -onaning tarbiyadagi e'tibori, oilaviy muhitning sog'lomligi farzand kamolida kata ahamiyat kasb etadi. Oilada farzand tarbiyasida ota- ona birdek ma'suldir. Ammo biz bugun farzand tarbiyasida aynan otaning o'rni qanaqa ekanligini, uning farzandlarining shaxs sifatida kamol topishidagi o'rni va ro'lini keltirib o'tamiz. O'zbek oilalarida azaldan erkak kishining o'rni muhim bo'lib kelgan. Chunki erkak oila boshlig'i va tayanchi sifatida eng muhim ishlarni bajarish, muammolarni hal etishi lozim. Oilani moddiy tomondan ta'minlash, turmush o'rtog'i va farzandlarining yurish -turishi, odobi va boshqa tarbiyaviy jihatlariga mas'ullik ham ularning vazifasi sanaladi. Onalar ham bola tarbiyasida turmush o'rtog'ining obro'sidan foydalanishgan. Agar ota farzandini, asosan o'g'lini biron bir nojo'ya ishi uchun jazolasa, onaning aralashishi mumkin bo'lmagan. Oilada urning obro'si, avvalo, uni ayoli qanchalik hurmat qilishiga bog'liq. Sababi o'zi turmush o'rtog'ini e'zozlamagan ayol

bolalarini otasiga hurmat ruhida tarbiyalay olmaydi. Shu o'rinda otaning farzand tarbiyasidagi ro'li haqidagi ba'zi bir dalillarni keltirsak; Otaning farzand tarbiyasidagi ro'li faqat tug'ruqdan keyin emas balki homiladorlik vaqtida ham ta'siri borligini Florida universitetida o'tkazilgan tadqiqotlarda aniqlashgan, unga ko'ra homiladorlik vaqtida otaning ona bilan ko'proq vaqt o'tkazishi bolaga ijobiy ta'sir ko'rsatarkan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, tug'ruq vaqtidan turmush o'rtog'ining qatnashishi, to'lg'oq og'riqlarini birmuncha yengillashtirarkan. Chaqaloq tug'ulgach esa ota u bilan iloji boricha ko'proq gaplashishi zarur. Ota bilan muloqotning yo'qligi bolaning kelajakdagi xulqatvoriga hamda tengdoshlari bilam munosabatlariga keskin salbiy ta'sir ko'rsatarkan. Ota bola nutqining rivojlanishiga ko'proq ta'sir ko'rsatarkan. Sababi, onalar bola bilan ko'proq birga bo'ladilar va gaplashganda ham bolaning so'z boyligidan kelib chiqib oddiy, unga tushunarli tilda gapirarkanlar. Otalar esa farzandi bilan gaplashganda kengroq so'z boyligidan foydalanadi, bu esa bevosita kichikintoy nutqining rivojlanishiga yordam berishi tabiiy 1. Har bir shaxsning dunyoga kelishidagi nasliy dasturi, nasab maqomi, tug'ma la'eqatlari va ularni qobiliyatga aylanishi, individdan to'laonli shaxs bo'lishi, barcha e'sh bosqichlarini samarali o'tishi va ijtimoiylashuvida oila hamda uning asosiy bo'g'inidan birini tashkil etgan otaning roli benihoya kattadir. Ota oila psixologiyasida belgilangan sakkiz vazifani (reproduktiv, iqtisodiy, xo'jalik-maishiy, tarbiyaviy, boshqaruv, psixoterapevtik, felisitologik, rekreativ) bajarilishida qatnashib, shular ichida to'rt funksiyani samarali bo'lishida faollik ifodalashi, yetakchilik qilishi talab etiladi. Bular iqtisodiy -moliyaviy, reproduktiv, boshqaruv va tarbiyaviy funksiyalardir 2. Oilada otaning (erning) asosiy vazifalaridan biri tarixan an'anaviy funksiyasi, bu – oilasini moddiy ta'minotidir. Shu sababli ham e'shlarni oila qurishida ota-onalar, sovchilar alohida e'tibor beradigan muhim mezonlardan biri ikki qudani oilasini moddiy ta'minoti, oila qura'etgan e'shlarning ma'lumoti, ikki e'shni mustaqil qozon qaynatishi uchun, o'z oilasini o'zlari tebrata olishi uchun moddiy –moliyaviy imkoniyatlaridir 3. Oilada bola shaxsini shakllanishida otaning eng muhim vazifalaridan biri oilani boshqarishdir. Bu oilada yakkahokimlik, feodallik, manmanlik emas. Ushbu vazifani bajarish doirasi oilaning barcha a'zolar manfaatini qamrab oladi. Shu bilan birga, oiladagi bolalarga ota obrazi, roli, vazifalari, maqomi, o'rni, ahamiyati, yetakchi, boshliq ekanligi e'shlarga oilaviy ha'etga tay'rlanishida nihoyatda katta rol o'ynaydi (—qush uyasida ko'rganini qiladi) 4. Oilada bolalarini o'z

shaxsiy oilaviy baxtini topishida va baxtli, namunali oilaviy haёт kechirishlarini orzu-umid qilgan onalar shuni hisobga olishlari va otani hurmati mavqeini oilada pasayishidan saqlashlari kerak. Yuqorida qayd etilganidek, otaning oiladagi benihoya katta, o'ta mas'uliyatli vazifa bu bolalar tarbiyasidir. Bolalar shaxsini shakllanishida har bir bolani o'ziga xos individual - psixologik xususiyatlarini aniqlash, xarakter, temperament, qiziqish -xavaslarini hisobga olib tegishli munosabatda bo'lish, qiziqish turiga ko'ra qo'shimcha ta'lim e'ki sport, san'at bilan shug'ullanishga zarur sharoitlar yaratish lozim. Bolani aqliy, jismoniy, estetik tarbiyalash bilan birga axloqiy tarbiyasiga, ma'naviyatiga alohida e'tibor berish lozim, chunki ular oilaviy haётga tayèrlashda eng muhim masalalar hisoblanadi. Ota bolalar shaxsini shakllanishida oilada tarbiyaviy funksiyasini bajarishda muqaddas kitobimiz Qur'onda belgilangan vazifalarni bajarishi kerak. Bular quyidagilardan iborat: - Oila a'zolariga mehrlil bo'lish, g'amxo'rlik qilish; - oila a'zolariga diqqat -e'tiborli bo'lish, turli sovg'alar bilan taqdirlab turish; - ayol va qizlarni o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish; - ota (er) ni ona (tur mush o'rtog'i)ga adolatli va kechirimli bo'lishi; - oilada muloqot, nutq madaniyati yuqori bo'lishini ta'minlash va o'zi ushbu masalada o'rnak bo'lishi 1. Yuqoridagilardan tashqari, ota o'g'illari bilan jinsiy tarbiya masalasida e'ishiga mos ravishda suhbat o'tkazishi kerak. Bolalari bilan birga bo'lgan vaqtlarini mazmunli tashkil etishga e'tibor berishi lozim. Payg'ambar alayhissalom ham ayollari xizmatida bo'lib uy supurgan, kiyimini yirtilgan joyini yamagan, qo'ylarni sog'gan 2. Shundan hammamiz tegishli xulosa chiqarishimiz lozim. Ota barcha bolalariga nisbatan teng munosabatda bo'lishi ularni yosh, jins xususiyatlarini hisobga olishi kerak. Ajralgan oilalarda ham bola onasi bilan otadan alohida yashayotgan holda ota bolalariga g'amxo'rlik qilib turishi, dam olish yoki ta'til kunlari vaqt topib bolalari bilan birga vaqtini tashkil etib, muloqotda bo'lishi ota va bolalar orasidagi munosabatga hamda ota shaxsini namuna sifatida idrok etilishiga xizmat qilishini va yoshlarni oilaviy haётga tayyorlanishida kata rol o'ynashini unutmazlik lozim. Oilada o'sayotgan har bir qizning otasiga bo'lgan mehri asosida bo'lajak tur mush o'rtog'ini ideali ota obrazi uning, tashqi ko'rinishi, shaxs xususiyatlari yordamida shakllanadi. Shu sababli ham otasi onasini uradigan, bolalarga nisbatan qattiqqo'l, agressiv bo'lgan, farzandlariga nisbatan muntazam ravishda jismoniy jazo choralarini qo'llaydigan, muloqot, nutq madaniyati yuqori bo'lmagan, muntazam foydalanadigan ota tufayli oilada voyaga yetayotgan qizlarda barcha

erkaklarga nisbatan salbiy ustanovka shakllanib o'zi oila qurganda ham o'z eri bilan qator muammolar yuzaga kelish ehtimoli oshadi. Ushbu oilada o'sayotgan o'g'il bolalarda esa o'zlari oila qurganda rafiqasiga nisbatan qo'pol munosabatda bo'lish, qo'l ko'tarish xollari oson yuzaga keladi, chunki ularni andozasi otadan olingan bo'ladi. Muqaddas dinimiz islom ta'limotida ham oilaviy hayot muqaddas hisoblanadi. Chunki, oila jamiyat binosining asosi, bir bo'lagidir. Agar binoning asosi sog'lom bo'lsa, bino ham mustahkam bo'ladi, aks holda bunday bino yemirilish va qulash xavfi ostida qoladi. Aynan shuning uchun dinimizda oila masalasiga benihoya jiddiy e'tibor qaratiladi, oilani qanday tashkil qilish, oila a'zolarining huquqlari, farzandlar tarbiyasi, umuman, oilaviy hayotning barcha masalalariga javob berilgan. Oila insonning dunyoviy saodatini ta'munlovchi qo'rg'onidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Zauddin ibn Faxriddin. Oila T. "Mehnat", 1991.
2. Yusupov O'. Oila – ma'naviyat bulog'i. T. "O'AJBNT" markazi, 2008.
3. Musurmanova O. Oila ma'naviyati- milliy g'urur, T. "O'qituvchi", 2000.
4. V. Karimova – Oila psixologiyasi, Toshkent- 2007.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. T."Shark". 1999.
6. Toshmurodova K- Ta'lim-tarbiyani rejalashtarish xususiyatlari. 1993.
7. Yodgorov R. Oila tarbiyasida otaning urni. ToshDU to'plami. 1996.